

Задоволення інформаційних потреб вчених в умовах зміни системи наукової комунікації (на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)

Л. В. Коновал

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ, Україна

Paper received 24.05.18; Accepted for publication 31.05.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-169VI28-06>

Анотація. Стаття присвячена системі наукової комунікації та змінам у її структурі, які спричинені розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Розглядається роль бібліотеки як елементу, що викликає організаційно-функціональну перебудову сфери наукових комунікацій та зазнає змін під її впливом. Увага акцентується на системі бібліотечно-інформаційного забезпечення наукових досліджень, яка реалізована в НБУВ у вигляді комплексу електронних інформаційних ресурсів.

Ключові слова: система наукової комунікації, інформаційні потреби, наукова бібліотека, інформаційні ресурси.

Вступ. Повноцінне й оперативне забезпечення суспільства новітньою науковою інформацією є необхідною передумовою інноваційного розвитку України, формування сучасного наукового світосприйняття, активізації євроінтеграційних процесів. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій призвів до змін у процесах наукової комунікації, що відобразилося у зміні її системної структури, традиційних засобів та форм обміну інформацією між науковцями та між наукою і суспільством. Все це потребує формування ефективної системи наукової комунікації, в якій визначальна роль відводиться бібліотеці. Від початку XXI ст. зміст та форми роботи наукових бібліотек із задоволення інформаційних потреб читачів зазнали суттєвих змін, які визначалися змінами у системі наукової комунікації, становленням нової парадигми у національно-культурному розвитку України та інформатизацією всього суспільного життя. Найважливішим напрямом бібліотечної діяльності в системі науки є якість інформаційного забезпечення наукових досліджень в Україні та задоволення інформаційних потреб вчених. Інформаційно-комунікаційні технології забезпечують можливість отримання вченими актуальної наукової інформації та використання професійних комунікацій для виробництва та поширення нового знання.

Короткий огляд публікацій. Тема наукової комунікації має давню історію, оскільки питання передачі та поширення наукової інформації у процесі створення наукового знання актуальне в будь-яку епоху. Діяльність бібліотек у системі сучасної наукової комунікації й специфіку та прояви електронних ресурсів бібліотек у техніко-технологічному просторі інформаційного суспільства розглядає Г. В. Шемаєва [9; 10]. Інтеграції інформаційно-комунікаційних та бібліотечних технологій для забезпечення формування знанневих ресурсів бібліотек, здатних задовольнити потреби користувачів у науковій, освітній та соціокультурній інформації, присвячені роботи К. В. Лобузної [4; 5; 6]. Тенденції розвитку сучасних моделей наукової комунікації й становлення та еволюцію електронного журналу як засобу наукової комунікації аналізує Т. Ярошенко [11]. Філософський аналіз взаємодії науки та суспільства, а також процеси в системі наукової комунікації, обумовлені використанням ін-

формаційних технологій, є предметом дослідження Л. В. Броннікової та О. П. Скиби [1; 7; 8].

Мета дослідження полягає у виявленні та характеристиці засобів задоволення інформаційних потреб науковців в умовах зміни системи наукової комунікації.

Матеріали та методи. У статті використано системний підхід, методи узагальнення й аналізу.

Результати і їх обговорення.

Наукова комунікація, яка є основним механізмом функціонування й розвитку науки, одним з найважливіших механізмів її зв'язку із суспільством та необхідною умовою формування й розвитку особистості вченого [3, с. 26].

У моделі наукової комунікації П. Хіллза виділено шість компонентів:

- вчений як виробник і споживач наукової інформації,
- наукове співтовариство;
- видавець;
- інформаційний продукт;
- бібліотечний працівник;
- комунікаційні технології.

У цій моделі процес наукової комунікації є результатом інтегральної та комплексної взаємодії всіх названих компонентів. Центральним пунктом моделі є вчений, без якого не може бути наукової комунікації. Вчений як виробляє, так і використовує наукову інформацію, використовуючи формальні та неформальні канали комунікації для ознайомлення з новими джерелами інформації та поширення власного доробку. Наукове співтовариство забезпечує структуру, що збирає вчених разом, і допомагає поширювати інформацію й ефективно спілкуватися. Видавець у даній моделі є агентом поширення (у даному разі він і сам може бути вченим, науковим співтовариством або комерційною організацією) Інформаційний продукт має багато форм: книги, журнали, звіти, дисертації тощо. Бібліотечний працівник традиційно будучи посередником між вченим як споживачем й інформацією, наразі змінюється під впливом комунікаційних технологій, і цей вплив поширюється на всі компоненти моделі [12].

Сучасна система наукової комунікації дозволяє інтегрувати зусилля окремих вчених і цілих колективів під час дослідження. Це не тільки сприяє підвищенню

ефективності професійної наукової діяльності, але і змінює принципи її організації. Вивчаючи комунікацію в науці, ми опосередковано пізнаємо нові якості сучасного соціуму. Розвиток наукових комунікацій ставить нові світоглядні запитання не тільки перед вченими, а й перед соціумом загалом.

Л. В. Броннікова зазначає, що «в інформаційному суспільстві має місце прагматизація, комерціалізація знання, перевага установки на інновації та утилізацію знання. Статус сучасної науки набувається перш за все у полі споживання; знання оцінюється як товар, послуга, ресурс». На думку вченої, дві групи функцій, які виконує наука, когнітивні та соціальні, зазнали суттєвих змін в інформаційному суспільстві. Пізнавальна функція науки стає в деякому розумінні вторинною, другорядною. Соціум створює запити щодо нових технологій, а не щодо пояснення феноменів; достатньо того, що наука дозволяє їх змінювати [1, с. 32].

Поява нових реалій у суспільному житті, інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій впливають на всіх учасників комунікаційного процесу й призводять до істотного ускладнення та змін у технології обміну інформацією. Зміни, що відбуваються в системі наукової комунікації, в свою чергу, викликають трансформаційні процеси в структурно-функціональній діяльності бібліотек, які у свою чергу впливають на розвиток системи наукової комунікації.

За рахунок електронного середовища формуються нові комунікаційні зв'язки: між автором і користувачем, видавцем і користувачем, бібліотекою та користувачем. Дослідники вважають, що в новій моделі наукової комунікації всі учасники комунікаційного ланцюга зберігаються і забезпечують відповідний внесок у систему: видавці залучають авторів, рецензують, видають і готують рукописи до поширення; бібліотеки акумулюють і зберігають документовані знання та задовольняють інформаційні потреби; інтернет-технології стимулюють і підсилюють можливості авторів/користувачів, видавців і бібліотек, що робить систему більш реагентною [2].

Г. Шемаєва зазначає, що на формування основних напрямів і завдань розвитку бібліотеки в системі наукової комунікації істотно впливають:

- особливості розвитку взаємозв'язків бібліотеки, наукової думки й комунікацій у наукових галузях у різні історичні періоди розвитку суспільства, їх взаємозалежність і взаємоспрямованість;
- соціально-комунікаційний потенціал бібліотек, історико-культурні традиції та інфраструктурні особливості бібліотечної діяльності в системі науки;
- інформаційні зв'язки в науковому співтоваристві, зумовлені галузевою специфікою;
- взаємозв'язки з іншими структурами системи наукової комунікації;
- стан і тенденції розвитку інформаційних ресурсів бібліотек України як активної складової сучасних комунікацій;
- застосування сучасних каналів, засобів та інструментів комунікативної взаємодії в науці;
- інтеграція та диференціація наукової діяльності;

- дистанційний характер сучасних наукових комунікацій;

- поширення електронних форм подання результатів наукових досліджень в інформаційному просторі науки й суспільства.

Розвиток бібліотеки в сучасній системі наукових комунікацій значною мірою залежить від активізації процесів щодо збагачення електронних ресурсів, посилення аналітичної діяльності, впровадження сучасних методів і засобів управління бібліотечними електронними ресурсами [9].

Бібліотека в системі наукової комунікації розвивається відповідно до еволюційних процесів науки та системи соціальних комунікацій суспільства як сфери структурування і сталості розвитку суспільних підсистем. Бібліотека в інформаційному суспільстві набуває ознак нового інтеграційного підсистемного елементу, який викликає організаційно-функціональну перебудову сфери наукових комунікацій. У такому разі на перехідному етапі від інформаційного суспільства до суспільства знань, бібліотека може домінувати серед інших соціально-комунікаційних підсистем на основі системного формування власних електронних ресурсів, підвищення їх потенціалу та організації доступу до зовнішніх електронних ресурсів формальної і неформальної наукової взаємодії.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського активно впроваджує досягнення інформаційно-комунікаційних технологій у практику бібліотечно-інформаційного обслуговування, гармонійно поєднуючи традиційні паперові та електронні інформаційні ресурси. НБУВ є провідним науково-інформаційним центром України, який здійснює збирання, зберігання та поширення національного наукового доробку, інформаційне забезпечення наукових досліджень, задовольняючи інформаційні потреби індивідуальних користувачів, установ та суспільства в цілому.

Важливим елементом у системі наукової комунікації є комунікат – повідомлення, яке передається між комунікантами. Науковий документ, який може бути у вигляді опублікованих тез, тексту наукової доповіді, статті, опису винаходу, монографії, звіту про НДР, дисертації, автореферату дисертації, аналітичного огляду, реферату тощо, набуває статусу комуніката. Одним із завдань наукової бібліотеки є створення каналів комунікації, які б забезпечили якомога ширше поширення комунікатів. Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського за останнє десятиліття створено цілий комплекс електронних інформаційних ресурсів, представлених на порталі Бібліотеки, який забезпечує ефективний обмін знаннями у процесі документальної комунікації. Цей комплекс включає: Електронний каталог НБУВ, реферативну базу даних «Україніка наукова», «Наукову періодику України», «Наукову електронну бібліотеку», «Цифрову бібліотеку історико-культурної спадщини» та ін. Загалом така інтеграція різноманітних політематичних інформаційних ресурсів забезпечує для користувача єдину точку доступу до національного наукового надбання.

Надзвичайно важливим інформаційним ресурсом для забезпечення функціонування системи наукової комунікації є «Наукова періодика України». Цінність

ресурсу полягає, перш за все, у зібранні саме електронних періодичних видань, які у науковій комунікації кінця XX – початку XXI ст. забезпечують таку оперативність і повноту задоволення інформаційних потреб у знаннях, якої не могло бути в друкованих журналах. Цю думку підкреслює і Т. Ярошенко, вважаючи науковий журнал «важливим джерелом у системі наукової комунікації, її найбільш успішним та вдалим засобом, першоджерелом для опублікування наукових ідей, теорій, результатів досліджень, місце для критичного розгляду нових ідей тощо» [11, с. 18]. Переваги «Наукової періодики України» відзначає її розробник К. В. Лобузін: інтеграція наукових фахових періодичних видань України в пошуковий та аналітичний інтерфейси глобальних наукових комунікацій; можливість в оперативному режимі слідкувати за цитуванням наукових публікацій, виявляти тематично пов'язані напрями наукової діяльності та визначати коло колег, котрі активно працюють у споріднених галузях науки [6]. Таким чином, «Наукова періодика України» дозволяє задовольнити не лише інформаційні потреби вчених у пошуці необхідних джерел, але й потребу у поширенні та пропагуванні власного здобутку.

Задоволенню потреб наукового співтовариства у доступі до бази знань наукового надбання України через науково-інформаційні ресурси бібліотек сприяє

загальнонаціональний портал «Наука України : доступ до знань». Складаючими портала є інформаційні блоки: наукові бібліотеки, наукові ресурси бібліотек, наукові установи та науковці України. На порталі реалізована інтеграція з електронними каталогами бібліотек, «Науковою періодикою України», системою Google Академія. Інформаційний портал сприяє популяризації науки в Україні, підвищенню активності наукових досліджень та доступності наукового надбання всьому суспільству.

Висновки. Наукова бібліотека в системі наукової комунікації є унікальним цілісним об'єктом, який виконує ролі і комуніканта, який генерує нову і/або вторинну інформацію, і реципієнта, оскільки отримує та акумулює інформацію з різних джерел. Одним із завдань бібліотеки є створення каналів комунікації для забезпечення обміну інформацією між науковцями, для передачі комунікатів, яким є документована наукова інформація. Таким чином, наукова бібліотека здатна задовольнити інформаційні потреби всіх учасників процесу наукової комунікації. Подальший розвиток бібліотеки в системі наукових комунікацій має бути спрямований на посилення взаємодії з іншими соціально-комунікаційними інститутами, на впровадження бібліотечних інновацій та розширення сфери послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Броннікова Л. В. Специфіка науки і наукової комунікації в суспільстві початку XXI ст. / Л. В. Броннікова // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія. – 2012. – № 2. – С. 31-34. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2012_2_9.
2. Копанєва В. Бібліотека в системі наукової електронної комунікації / В. Копанєва // Бібл. вісник. – 2007. – № 5. – С. 3-9.
3. Литвинова Л. Наукова комунікація як складова науки державного управління / Л. Литвинова // Актуальні проблеми державного управління. – 2012. – Вип. 4. – С. 26-30. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2012_4_10.
4. Лобузін Е. В. Інформаційний портал «Наука України: доступ к знаниям» / Е. В. Лобузін // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2017. – Вып. 14. – С. 35-46.
5. Лобузін К. В. Створення інтегрованого бібліотечного простору: основні проблеми та шляхи вирішення / К. В. Лобузін // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. № 2. – С. 34-41.
6. Лобузін К. Електронна наукова періодика відкритого доступу: семантичні веб-технології для бібліотек / К. Лобузін // Бібл. вісник. – 2015. – № 3. – С. 18-23.
7. Скиба О. П. Наукові комунікації в інформаційну епоху / О. П. Скиба // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія. – 2012. – Вип. 1. – С. 42-46. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2012_1_13.
8. Скиба О. П. Соціокультурний аспект сучасних наукових комунікацій / О. П. Скиба // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія. – 2013. – № 1. – С. 134-137.
9. Шемаєва Г. В. Напрями розвитку бібліотеки в системі сучасної наукової комунікації / Г. В. Шемаєва // Вісник Харківської державної академії культури. – 2012. – Вип. 35. – С. 75-83. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2012_35_9.
10. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : моногр. / Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2008. – 289 с.
11. Ярошенко Т. Наукові комунікації XXI століття: електронні ресурси для науки та освіти України / Т. Ярошенко // Бібл. вісник. – 2006. – № 5. – С. 17-22.
12. Ying D. Scholarly communication and bibliometrics: I. Scholarly communication model : Literature Review / Ding Ying. 2002. – URL: https://www.researchgate.net/publication/265787363_Scholarly_communication_and_bibliometrics_Part_I_The_scholarly_communication_model_-_Literature_review

REFERENCES

1. Bronnikova, L. Specificity of science and scientific communication in society in the 21st century // Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy, Cultural, 2012. № 2. P. 31-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2012_2_9.
2. Kopanieva, V. Library in the system of scientific electronic communication // Library Journal, 2007. № 5. P. 3-9.
3. Litvinova, L. Scientific Communication as a Component of the Science of Public Administration // Actual Problems of Public Administration, 2012. Is. 4. P. 26-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2012_4_10
4. Lobuzina, E. Consumer informational portal "Science of Ukraine: Access to Knowledge" // Libraries of national academies of sciences: problems of functioning, trends of development, 2017. Is. 14. P. 35-46.
5. Lobuzina, K. Creation of integrated library space: the main problems and ways of solving // Library Science. Documentation. Informology, 2012. Is. 2. P. 34-41.

6. Lobuzina, K. Open access electronic scientific journal: semantic web-technology for libraries // *Library Journal*, 2015. № 3. P. 18-23.
7. Skyba, O. Scientific communications in the information epoch // *Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy, Cultural*, 2012. Is. 1. P. 42-46.
8. Skyba, O. Sociocultural aspect of modern-scientific communications // *Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy, Cultural*, 2013. Is. 1. P. 134-137.
9. Shemaieva, G. Directions of development of the library in the system of modern scientific communication // *Bulletin of the Kharkov State Academy of Culture*, 2012. Is. 35. P. 75-83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2012_35_9.
10. Shemaieva, G. Electronic resources of libraries of Ukraine in the system of scientific communication. Kharkiv, 2008. 289 p.
11. Yaroshenko, T. Scientific communications of the XXI century: electronic resources for science and education of Ukraine // *Library Journal*, 2006. Is. 5. P. 17-22.
12. Ying D. Scholarly communication and bibliometrics: I. Scholarly communication model : Literature Review / Ding Ying. 2002. – URL: https://www.researchgate.net/publication/265787363_Scholarly_communication_and_bibliometrics_Part_I_The_scholarly_communication_model_-_Literature_review

Satisfying of the information needs of scientists in the context of changing the system of scientific communication (by the example of the Vernadsky National Library of Ukraine)

L. V. Konoval

Abstract. The article is devoted to the system of scientific communication and changes in its structure, which are caused by the development of information and communication technologies. The role of the library as an element is examined, which causes organizational-functional reorganization of the sphere of scientific communications and undergoes changes under its influence. The emphasis is on the system of library and information provision of scientific research, which is realized in VNLU as a complex of electronic information resources.

Keywords: *system of scientific communication, information needs, scientific library, information resources.*

Удовлетворение информационных потребностей ученых в условиях изменения системы научной коммуникации (на примере Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского)

Л. В. Коновал

Аннотация. Статья посвящена системе научной коммуникации и изменениям в ее структуре, которые вызваны развитием информационно-коммуникационных технологий. Рассматривается роль библиотеки как элемента, который вызывает организационно-функциональную перестройку сферы научных коммуникаций и претерпевает изменения под ее влиянием. Внимание акцентируется на системе библиотечно-информационного обеспечения научных исследований, которая реализована в НБУВ в виде комплекса электронных информационных ресурсов.

Ключевые слова: *система научной коммуникации, информационные потребности, научная библиотека, информационные ресурсы.*